

Світлана ДЕНИСЕНКО

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ УЯВЛЕНЬ ПРО КРАЄЗНАВЧИЙ ФОНД БІБЛІОТЕКИ

Висвітлено еволюцію наукових уявлень про краєзнавчий фонд бібліотеки. Уточнено обсяг і зміст базових понять “краєзнавчий документ” і “краєзнавчий фонд”. Обґрунтовано теоретичні, організаційні і методичні засади інтеграції краєзнавчих фондів бібліотек регіону в умовах інформатизації.

***Ключові слова:** краєзнавчий документ, краєзнавчі інформаційні потреби, зберігання краєзнавчого фонду, краєзнавчий каталог, електронна доставка документів.*

Постановка проблеми. Здобуття Україною незалежності стало могутнім стимулом відродження краєзнавства як сфери науково-практичної діяльності та громадського руху, активному розвитку якого сприяють бібліотечні установи через свій значний інформаційний потенціал.

Для сучасного стану розвитку бібліотечної галузі України характерні дві основні тенденції:

- інтеграція, тобто об'єднання документних ресурсів бібліотек, яка базується на спеціалізації, координації, кооперації на локальному, регіональному, національному і світовому рівнях;
- комп'ютеризація та інтернетизація бібліотечної галузі, яка спрямована на розвиток міжбібліотечних зв'язків, збагачення складу краєзнавчих фондів бібліотек електронними (на CD-ROMах та мережевими) краєзнавчими документами.

Ці тенденції мають суттєве значення для створення системи краєзнавчих фондів бібліотек регіону. Інформатизація бібліотечної галузі забезпечує організаційну й технологічну базу для інтеграції формування і використання краєзнавчих фондів бібліотек регіону як корпоративних систем, які передбачають об'єднання бібліотек не лише задля створення електронного краєзнавчого каталогу і корпоративної каталогізації, а й для формування і взаємного використання краєзнавчих фондів.

Необхідність розробки теоретичних, методичних та організаційних проблем інтеграції краєзнавчих фондів бібліотек регіону назріла давно, однак лише з інформатизацією бібліотечної галузі в Україні виникли об'єктивні умови для її успішної практичної реалізації.

Актуальність дослідження полягає в обґрунтуванні концепції створення та розвитку інтегрованого краєзнавчого фонду бібліотек регіону, що базується на єдиних принципових засадах та новітніх інформаційних технологіях. Своєчасність розробки проблеми зумовлена об'єктивною необхідністю скорочення розриву між зростанням вимог користувачів до якості краєзнавчих фондів і практичною роботою бібліотек, які прагнуть до координованого комплектування, однак недостатньо взаємовикористовують краєзнавчі зібрання традиційних і новітніх (електронних) документів,

доступних для користувачів у локальному й інтерактивному режимах. Це актуалізує розробку сучасної науково обґрунтованої концепції системного формування краєзнавчих фондів бібліотек кожного регіону України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш ніж досліджувати проблему, необхідно розібратися у сутності краєзнавчого документа і краєзнавчого фонду в понятійному плані, вивчити еволюцію та сучасне розуміння його обсягу та змісту оскільки в нормативних документах визначення їх різноманітні.

Поняття “краєзнавчий документ” – базове для бібліотечного краєзнавства. Чітке визначення його змісту й обсягу є особливо важливим з фондознавчої точки зору оскільки воно впливає на зміст, структуру і повноту краєзнавчого фонду бібліотеки.

Визначенню сутності поняття “краєзнавчий документ” приділяли увагу багато фахівців. Особливе значення для бібліотечної теорії і практики мають здобутки таких учених, як О. М. Бученков, М. В. Здобнов, С. М. Криворотенко, Н. М. Кушнарєнко, О. В. Мамонтов, О. І. Талалакіна, М. М. Щєрба та ін. [1; 2; 3; 4; 6; 7].

Термін “краєзнавча література” увійшов до бібліотечнознавчої терміносистеми поступово. Поняття “краєзнавча література” у науковий обіг введено у 1900-і рр. І широко використовувалося такими відомими фахівцями, як С. К. Бетгер, М. В. Здобнов, В. А. Козаченко П. П. Макаров, М. В. Муратов, М. І. Ясинський, та ін.

Пізніше тлумачення поняття “краєзнавча література” набуло багатозначності і стало об’єктом постійних дискусій. Його обсяг та зміст підлягав конкретизації й уточненню у працях О. І. Талалакіної [6], О. М. Бученкова [1], в оглядах І. М. Войханської, Н. Ф. Горбачевської, М. М. Щєрби [7]. Отже, основною ознакою краєзнавчих документів визначено його змістовну належність краю.

З фондознавчої точки зору найціннішими є висловлювання О. М. Бученкова та О. І. Талалакіної. Перший запропонував розділяти всі краєзнавчі видання на три основні групи: твори, цілком присвячені краю; твори, що частково стосуються краю; твори, що висвітлюють якусь загальну проблему на місцевому матеріалі. Дві останні групи видань автор відносить до краєзнавчих умовно. Крім того, О. М. Бученков уточнив зміст та обсяг поняття відносно різних галузей знань і практичної діяльності, визначив коло основних проблем, що містять територіальний аспект [1].

Заслуга О. І. Талалакіної полягає в тому, що вона практично вперше конкретизувала зміст поняття краєзнавчої літератури відносно краєзнавчого фонду бібліотеки. Авторка вважала, що поняття “краєзнавчий фонд” більш широке, ніж поняття “краєзнавча література”, оскільки перше об’єднує в собі групу опублікованих і неопублікованих видань, пов’язаних із краєм своїм змістом або походженням. Заслуга О. І. Талалакіної полягає ще й у тому, що вона вперше зробила спробу виділити з їхнього масиву “власне краєзнавчу літературу” – пов’язану з краєм своїм змістом [6].

Обговорення змісту й обсягу поняття “краєзнавча література” набуло зтяжнього дискусійного характеру. О. М. Буринська, О. С. Чубар’ян, О. В. Мамонтов, М. О. Бріксман та ін. Дотримувалися широкого тлумачення його змісту, котре об’єднує в собі літературу про край та літературу, що видана в краї. Протилежну позицію з цього питання займають О. М. Бученков, І. І. Міхліна, О. І. Талалакіна, М. М. Щерба та ін. Вони вважають неприпустимим об’єднання в загальному понятті “краєзнавча література” двох груп документів, що базуються на різних ознаках: змісту і місця видання [1; 6; 7].

Мета дослідження – вивчити сучасний стан та обґрунтувати теоретико-методичні засади інтеграції краєзнавчих фондів бібліотек регіону в умовах інформатизації бібліотечної галузі України.

Досягнення мети передбачає вирішення таких основних задач: а) уточнити складові та сутність базових понять “краєзнавчий документ” і “краєзнавчий фонд”; б) проаналізувати сучасний стан інтеграції краєзнавчих фондів бібліотек України, виявити тенденції її розвитку; в) виявити основні інфраструктурні компоненти інтегрованого краєзнавчого фонду, його оптимального функціонування і використання в електронному середовищі бібліотек України.

Виклад основного матеріалу. Дослідники значну увагу приділяли такій важливій і складній проблемі, як визначення краєзнавчого аспекту літератури з техніки і технології промислового виробництва; висвітлювали актуальні на той час точки зору щодо розповсюдження терміна “краєзнавча література” на більш широкі території (автономні республіки), і навіть на країну і т. ін. Це дало змогу А. М. Бученкову дійти висновку, що питання територіальних меж поняття “краєзнавча література” не отримало однозначного вирішення [1]. Зауважимо, що у монографії вченого жодного разу не зустрічався термін “краєзнавчий документ”. Це й зрозуміло, оскільки аж до самого початку 1990-х рр. У бібліографознавчих працях поняття “документ” не використовувалося. Уперше його увів у науковий обіг Ю. М. Столяров і достатньо повно обґрунтував у підручнику “Бібліотечний фонд” (1991) [5, с. 21].

На початку 1990-х рр. Термін “краєзнавча література” використовується у двох значеннях: більш широкому, що об’єднує видання, пов’язані з краєм своїм змістом і (або) походженням; і більш вузьке, що передбачає об’єднання під цією назвою видань, тематично пов’язаних із краєм. Це викликало плутанину в поняттях “краєзнавча література” і “місцеве видання”. А крім того, сам термін “краєзнавча література” почав викликати нарікання з боку фахівців.

Стає зрозумілим, що термін “краєзнавча література” вже не відбиває всього розмаїття об’єктів краєзнавчої діяльності бібліотек і неточно відповідає тому змісту, який у нього вкладається. Ще в кінці 1980-х рр. Н. М. Кушнарєнко запропонувала замінити термін “краєзнавча література”

більш точним – “краєзнавчий документ” [3]. Її підтримала С. М. Криворотенко [2].

Початок 1990-х рр. Ознаменувався не лише впровадженням в теорію і практику бібліотечного краєзнавства терміну “краєзнавчий документ”, але й спробами уточнення його обсягу і змісту.

Заслугове на увагу уточнення поняття “краєзнавчий документ” С. М. Криворотенко (Акулич): “Краєзнавчий документ – це документ, змістом і (або) формою пов’язаний із краєм; під змістом краєзнавчого документа слід розуміти лише наявну у ньому інформацію про край, під формою – інформацію про місце видання, авторську приналежність і приналежність до краю інших осіб, які брали участь у створенні документа” [2, с. 58]. Таким чином, авторкою відстоюється широке розуміння змісту й обсягу поняття “краєзнавчий документ” порівняно з поняттям “краєзнавча література”.

Тлумачення поняття “краєзнавчий документ” як документа, що пов’язаний із краєм змістом, місцем видання та авторською приналежністю, хоча і не вносило нічого суттєво нового в порівнянні з визначенням О. В. Мамонтова, однак набувало сучасного забарвлення, утверджувало в професійній свідомості бібліотечних фахівців його розуміння у широкому значенні. На наш погляд, його можна прийняти як найбільш широке, що дає бібліотечним фахівцям можливість для подальшого уточнення його обсягу відносно конкретних видів документів і напрямів краєзнавчої діяльності бібліотек.

Давши в цілому правильне тлумачення поняття “краєзнавчий документ” як найбільш широкого, універсального для бібліотечного краєзнавства, С. М. Криворотенко все ж не змогла розкрити його специфічні особливості як об’єкта окремих сфер краєзнавчої діяльності бібліотеки. Її спроба пристосувати це широке поняття до процесу формування краєзнавчого фонду була взагалі невдалою. Особливо неприйнятним з фондознавчої точки зору є її твердження, що змістовна і формальна ознаки краєзнавчого документа мають однакове значення при відборі документів у фонд бібліотеки. Досить спірним також є й висновок про необхідність комплектування бібліотекою “з вичерпною повнотою” всіх без винятку документів, котрі за змістом чи формою пов’язані з краєм, без огляду на кількість та якість краєзнавчої інформації, що міститься в них [2]. Це положення не тільки неможливо реалізувати практично, але й взагалі недоцільно в умовах існування бібліотек різних типів і видів, можливості координованого комплектування фондів бібліотек, обміну між ними краєзнавчою інформацією по Інтернет. Тут має застосовуватися диференційований підхід. На наш погляд, вичерпна повнота – результат найвищої краєзнавчої цінності документа, характерна для тих документів, що складають ядро краєзнавчого фонду. Використовуючи загальне поняття “краєзнавчий документ”, треба враховувати і ту обставину, що кожна бібліотека має самостійно вирішувати питання про об’єкти формування краєзнавчого фонду: чи купувати документ, чи лише подати

інформацію про нього в краєзнавчому каталозі, картотеці чи бібліографічному покажчику, по Інтернет, виходячи зі своїх можливостей і перспектив співпраці з іншими бібліотеками.

Краєзнавча діяльність бібліотек регіонального рівня – невід’ємна складова бібліотечного краєзнавства як сфери наукової й практичної діяльності. Краєзнавчий фонд – документна база бібліотечно-інформаційного забезпечення краєзнавства, потребує нових наукових підходів до розробки теоретичних, організаційних і методичних засад його формування і використання на основі інтеграції краєзнавчих ресурсів бібліотек регіону та розвитку комп’ютерних і телекомунікаційних технологій.

Висновки. Територіальний аспект змісту й походження документів є фондоутворюючою ознакою краєзнавчого фонду. Системоутворюючою ж ознакою є територіальний зміст документів, що складає сутність базових понять “краєзнавчий документ” і “краєзнавчий фонд”, визначає основні відмінності краєзнавчого фонду як своєрідного типу бібліотечного фонду. Узагальнююче поняття “краєзнавчий фонд” слід розуміти як систематизовану сукупність документів, що за змістом і формою пов’язані з краєм. Розподільні поняття “підфонд краєзнавчих документів” і “підфонд місцевих документів” відбивають два основні напрями формування краєзнавчого фонду: 1) роботу з документами, пов’язаними з краєм за змістом; 2) роботу з документами, пов’язаними з краєм походженням.

Література

1. Бученков А. Н. Советское краеведческое библиографоведение / А. Н. Бученков. – М. : Книга, 1984. – 221 с.
2. Криворотенко С. Н. Система краеведческих фондов библиотек / С. Н. Криворотенко // Региональные аспекты информационно-культурологической деятельности : междунар. науч. конф., Краснодар-Новороссийск 16–18 сент. 1998 г. : тез. докл. – Краснодар, 1998. – С. 197–199.
3. Кушнарченко Н. Н. Краеведческие фонды библиотек – база патриотического воспитания населения / Н. Н. Кушнарченко // Краєзнавча робота бібліотек – фактор патріотичного і інтернаціонального виховання населення : матеріали респ. наук.-практ. конф. працівн. обл. бібл-к УРСР / Держ. Іст. Б-ка УРСР. – К., 1990. – С. 67–72.
4. Мамонтов А. В. Библиотечное краеведение : учеб. пособие. – Вып. 2. Краеведческий библиотечный фонд / А. В. Мамонтов. – СПб. : СПбАК, 1998. – 38 с.
5. Столяров Ю. Н. Библиотечный фонд : учебн. / Ю. Н. Столяров. – М. : Кн. палата, 1991. – 271 с.
6. Талалакина О. И. Краеведческая работа библиотек : учеб. пособие / О. И. Талалакина. – М. : МГИК, 1973. – 94 с.
7. Щерба Н. Н. Библиотечное и библиографическое краеведение : сб. последних ст. / Н. Н. Щерба. – М. : Кн. палата, 1995. – 191 с.

Отримано 14.01.2015

Summary

Denysenko Svitlana. Integration of local lore funds of libraries of region in conditions of information.

Evolution of scientific representations about a library local lore fund is considered. It is specified the scope and the content of the base concepts “local lore document”, “local document”, “local lore fund”. Researches of local lore information demands of users and a modern condition

of library local lore funds of Ukraine are carried out. It is proved theoretical, organizational and methodical bases of an integration of local lore funds of libraries of a region in conditions of informatization. Conceptual bases of the united distributed of library local lore funds of a region are developed. The technique of selecting local lore documents in conditions of integration of local lore funds is offered. Strategic directions of preservation of local lore funds in libraries of a region are determined. The basic components of an information infrastructure of the united distributed library local lore funds of a region are.

Keywords: *Краєзнавчий документ, краєзнавчі інформаційні потреби, зберігання краєзнавчого фонду, краєзнавчий каталог, електронна доставка документів.*